

АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ПЕДАГОГІКИ

На правах рукопису

РАДУЛ ВАЛЕРІЙ ВІКТОРОВИЧ

ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ЗРІЛОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ
В ГРОМАДСЬКІЙ І НАУКОВО-ДОСЛІДНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

13.00.01 - Теорія та історія педагогіки

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т

дисертації на здобуття вченого ступеня
кандидата педагогічних наук

Київ - 1993

1027.572

Робота виконана в Інституті педагогіки АПН України

Наукові керівники – кандидат фізико-математичних наук,

М.М.Солдатенко;

– кандидат педагогічних наук, доцент

М.П.Лебедик

Офіційні опоненти – дійсний член АПН України,

доктор педагогічних наук, професор

О.Я.Савченко;

– кандидат педагогічних наук, доцент

Л.П.Вовк

Провідна установа – Криворізький державний педагогічний

інститут

Захист відбудеться "18" серпня 1993 р. о 16 год. на
засіданні спеціалізованої ради Д ІІЗ.ІБ.01 у Інституті педагогіки
АПН України за адресою: 252601, м.Київ, вул.Трьохсвятительська, 8

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Інституту
педагогіки АПН України

Автореферат розіслано "12" серпня 1993 р.

Вчений секретар

спеціалізованої вченої ради

М.П.Легкий

ЛНБ України ім.В.Стефаніка

00815166 (R)

ЛНБ ім. В. Стефаніка
АН України

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. Побудова державності України вимагає не тільки здійснення реформ економічної і політичної систем, а й активізації духовного потенціалу народу, що неможливо без внесення суттєвих коректив у підготовку вчительських кадрів. У Законі України "Про освіту" підкреслюється, що: "Метою освіти є всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, розвиток її талантів, розумових і фізичних здібностей, виховання високих моральних якостей, формування громадян, здатних до свідомого суспільного вибору, збагачення на цій основі інтелектуального, творчого, культурного потенціалу народу, забезпечення народного господарства кваліфікованими працівниками, спеціалістами"¹.

При здійсненні виховної роботи слід враховувати її системність. Інтенсивний розвиток науки про виховання на шляхах здобуття нею цілісності й дієвості може бути реалізований тільки на основі послідовного здійснення системного підходу до педагогічної діяльності. Дослідженням виховання як цілісного процесу і педагогічних систем, що функціонують у навчанні та вихованні, присвячені праці В.П.Витинаса, В.П.Кравцького, Н.В.Кузьміної, Г.І.Легенького, В.Т.Лихачова, Л.І.Новикової та ін.

Зрілість суспільства зв'язана із процесом зростання зрілості свідомості молоді. Особливою соціальною проблемою, таким чином, є розвиток соціальної зрілості майбутнього вчителя, від якого залежить формування духовного багатства особистості його вихованців. Якщо сучасний шкільний учитель не "бачить" розвитку особистості учня, не може аналізувати суть нових педагогічних явищ і процесів, то він не в змозі на науковій основі управляти навчально-виховним процесом молодих людей.

¹ Закон України "Про освіту" - Освіта.- 25 червня 1991 р.

Як педагогічне явище, соціальна зрілість особистості спостерігається через зміст об'єктивних і суб'єктивних факторів, що обумовлюють його, які обов'язково повинні вступати у взаємодію. Суб'єктивні фактори - це якості особистості, які впливають на розвиток інших її властивостей і рис. Механізм новоутворень у структурі особистості - це предмет психології. Для нас же цей механізм є цікавим тільки у залежності від педагогічних впливів, що їх обумовлюють і обов'язково у взаємозв'язку із об'єктивними факторами соціального середовища.

Розвиваючи соціальне самовизначення, соціальну активність і соціальну відповідальність школярів, студентів педінституту, педагоги забезпечують формування цілісності соціальної зрілості особистості своїх вихованців. У зв'язку з цим особливою соціальною проблемою і є розвиток соціальної зрілості особистості вчителя. Під соціальною зрілістю майбутнього вчителя ми розуміємо певний ступінь розвитку особистості, який сприяє творчому освоєнню різних видів культури, а також створює можливість найефективніше давати користь оточуючим своєю участю у громадській та науково-дослідній діяльності. Проблемами формування соціальної зрілості школярів і студентів вузу займалися Л.І.Колосова, В.І.Переведенцев, Л.М.Рахитська, А.А.Ручка, В.М.Федорчук та ін. Проблему формування соціальної зрілості особистості учительських кадрів вивчали Д.П.Бардін, Є.І.Головаха, Р.Г.Гурова, Л.Н.Дениско, М.П.Лебедик, Р.Н.Хмелюк, П.М.Якобсон та ін.

Соціальна зрілість майбутніх учителів формується у процесі їх безпосередньої участі в тих видах діяльності, до яких студенти педагогічного інституту залучаються в процесі навчання і виховання.

Діагностика соціальної зрілості розвитку особистості студента при переході з курсу на курс у педагогічному інституті дозволяє

педагогам здійснювати керівництво і контроль за ефективністю навчально-виховної діяльності. Проблема формування соціальної зрілості майбутнього вчителя нероздільна з питанням її становлення у залежності від цілеспрямованого педагогічного впливу, в зв'язку з чим її слід характеризувати як інтегральну характеристику ступеня цілісного розвитку особистості. В нашому дослідженні поняття цілісності особистості розглядається через взаємозв'язок соціального самовизначення, соціальної активності й соціальної відповідальності майбутнього вчителя.

Соціальне самовизначення є провідним критерієм соціальної зрілості особистості. Ним визначається індивідуальність, цінність, професійна орієнтація і т.п. Проблему соціального самовизначення досліджували Л.М.Карнозова, В.В.Барцелкіна, В.Л.Лебедева, В.А.Магусевич, Г.П.Ніков, В.Ф.Сафін, М.А.Федорів, В.В.Ярошенко та ін.

Соціальна активність молоді, яка навчається, і вчителя суттєво залежить від соціального самовизначення і відповідальності. Сучасний учитель активно впроваджує досягнення педагогічної науки в практику, постійно здійснює пошукову діяльність. Питаннями вивчення формування соціальної активності займалися К.О.Абульханова-Славська, В.О.Артем'єв, В.С.Бакіров, К.О.Євстаф'єва, Т.О.Ільїна, Д.Ф.Злобін, О.В.Зосимовська, М.П.Колесников, Т.М.Мальковська, В.О.Сластенін та ін.

Соціальну відповідальність логічно розглядати як інтегральну якість особистості, що передбачає усвідомлене прийняття людиною необхідної залежності своєї діяльності від суспільних цілей і цінностей. Дослідження проблем відповідальності здійснювали Л.І.Грядунова, С.І.Дмитрієв, В.І.Вировой, С.Б.Куликівський, Є.В.Левченко, В.С.Морозова, К.Муздибаєв, Н.Б.Скорбіліна та ін.

Науково-дослідна та громадська діяльність практично реалізу-

ється в єдності з навчанням. Ці два фактори активно сприяють зростанню рівня соціальної зрілості майбутнього вчителя у процесі його вузівської підготовки. Але питання про те, наскільки на формування соціальної зрілості особистості студента педвузу впливає науково-дослідна і громадська діяльність, поки що лишається відкритим. До останнього часу практично не вивчалися взаємозв'язки між рівнем сформованості соціальної зрілості особистості та факторів, що їх обумовлюють. У зв'язку з цим актуальною є тема дисертаційного дослідження "Формування соціальної зрілості майбутнього вчителя в громадській і науково-дослідній діяльності".

Об'єкт дослідження - процес формування соціальної зрілості студентів педінституту.

Предмет дослідження - формування соціальної зрілості студентів педінституту в громадській та науково-дослідній діяльності.

Мета дослідження - виходячи із завдань виховання сучасного вчителя і процесу формування якостей його особистості, знайти шляхи найбільш ефективного впливу різних видів навчально-виховної діяльності на формування рівня соціальної зрілості майбутнього вчителя.

В основу дослідження покладена гіпотеза: формування соціальної зрілості майбутнього вчителя буде ефективним, якщо:

- залучати студентів до активної громадської діяльності, яка поєднана з реалізацією цілей академічної групи;

- участь майбутнього вчителя у науково-дослідній діяльності зв'язана із виконанням дипломної роботи;

- зростає рівень соціальної зрілості академічної групи, членом якої він є.

Для досягнення мети дослідження і перевірки висунутої гіпотези були сформовані такі завдання дослідження:

1. Проаналізувати і визначити суть поняття "соціальна зрілість особистості майбутнього вчителя".

2. Розробити критерії оцінювання рівня розвитку соціальної зрілості майбутнього вчителя у громадській та науково-дослідній діяльності і здійснити їх дослідно-експериментальну перевірку.

3. Здійснити дослідно-експериментальну перевірку шляхів формування соціальної зрілості майбутнього вчителя під час його навчання у педінституті.

4. Виробити і апробувати методичні рекомендації щодо формування соціальної зрілості студентів у громадській та науково-дослідній діяльності.

Методологічною основою дисертаційного дослідження є положення психології та педагогіки про особистість як складову частину соціального організму суспільства; про формування соціальної зрілості, світогляду, культури людини; про суспільну роль і функції вищої школи у вихованні майбутнього вчителя.

У процесі реалізації завдань дослідження використовувалися такі методи: включене спостереження, ретроспективний аналіз педагогічного досвіду, метод незалежних характеристик, порівняльний соціально-педагогічний аналіз, педагогічний експеримент, методи математичної статистики.

База дослідження. Дослідно-експериментальна робота виконувалася на базі Кіровоградського державного педагогічного інституту. В експерименті взяли участь 870 студентів фізико-математичного, педагогічного факультетів та факультету іноземних мов. На основі методики "екс пост факто" були сформовані дві експериментальні групи /82 студента/ з числа тих студентів, які беруть активну участь у науково-дослідній діяльності і громадській, і підібрані подібні їм дві контрольні групи /82 студента/ з числа студентів, які в цих видах діяльності практично не беруть участі.

У дослідженні спеціально порівнювалися результати двох діагностичних зрізів: перший - 1989/90 н.р. - аналіз досвіду формування соціальної зрілості особистості студентів в умовах педагогічного інституту. Другий - 1992 р. - за результатами якого виявлено основні тенденції і шляхи формування соціальної зрілості майбутнього вчителя.

Наукова новизна дослідження полягає у встановленні залежності рівня сформованості соціальної зрілості майбутнього вчителя від участі у громадській і науково-дослідній діяльності.

Теоретичне значення дослідження полягає в: розкритті суті поняття "соціальна зрілість особистості майбутнього вчителя"; розробці критеріїв визначення рівня соціальної зрілості студентів педінституту; створенні моделі формування соціальної зрілості студентів педінституту у громадській і науково-дослідній діяльності.

Практичне значення дослідження полягає в тому, що:

- розроблена методика включення студента в громадську і науково-дослідну роботу дозволяє підвищувати ефективність формування соціальної зрілості майбутнього вчителя в умовах педагогічного інституту;

- розроблені методичні рекомендації викладачам вузу, студентським громадським організаціям з питань залучення студентів педвузу в громадську і науково-дослідну діяльність з метою формування соціальної зрілості їх особистості.

Достовірність дослідження забезпечується застосуванням комплексу взаємодоповнюючих методів збору інформації, кількісним і якісним її аналізом, зіставленням одержаних даних з результатами досліджень інших авторів.

Апробація й впровадження результатів дослідження. Основні положення дисертації висвітлювалися автором на міжвузівській

науково-теоретичній конференції "Соціально-політичний портрет сучасного молодого спеціаліста" /Умань, 1992/, на науково-практичних конференціях кафедр Кіровоградського педінституту /Кіровоград, 1990, 1991, 1992/. Матеріали дослідження обговорювалися на засіданні лабораторії вищої та середньої педагогічної освіти Інституту педагогіки АПН України.

Результати дослідження впроваджуються у практику навчально-виховної діяльності Кіровоградського педінституту.

На захист винесено такі положення:

- підвищення соціальної зрілості студента в громадській і науково-дослідній роботі взаємозв'язане з рівнем соціальної зрілості його академічної групи;

- участь студентів у громадській діяльності найактивніше впливає на формування їх соціальної зрілості в поєднанні з цілями академічної групи;

- виконання дипломної роботи в системі науково-дослідної діяльності студентів педінституту найінтенсивніше формує соціальну зрілість майбутнього вчителя.

СТРУКТУРА ТА ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

Дисертація складається із вступу, двох розділів, висновків, бібліографії та додатків.

У вступі обґрунтована актуальність проблеми дослідження, визначені об'єкт, предмет, мета, гіпотеза дослідження, сформульовані завдання, названі основні методи і база дослідження.

У першому розділі - "Аналіз соціальної зрілості особистості майбутнього вчителя" - розкривається зміст і структура категорії "соціальна зрілість особистості майбутнього вчителя", розроблені критерії характеристики рівня розвитку соціальної зрілості, подана методика вивчення цього поняття.

У дисертації поняття соціальної зрілості розглядається через систему зв'язків її трьох головних елементів – соціальне самовизначення, соціальну активність і соціальну відповідальність.

Кожна людина засвоює конкретно-історичні форми і способи пізнання світу й формує тим самим індивідуальну, неповторну особистість у культурному змісті, сформованому власним життєвим досвідом і способами його пізнання. В філософській і психологічній літературі ця проблема історично розв'язувалася як проблема взаємовпливу об'єктивних і суб'єктивних факторів розвитку особистості.

Вивчення проблем соціально зрілої особистості через призму взаємозв'язку зовнішніх та внутрішніх впливів на її розвиток пов'язане з урахуванням зростаючого значення педагогічного фактора в суспільному житті, що знаходить вираження в дослідженнях співвідношення особистості та суспільства.

Соціальна зрілість є інтегративна характеристика стану розвитку особистості. "Соціальна зрілість обумовлює і враховує наявність психологічної зрілості..., а виникнення психологічної зрілості пов'язане із відповідним розвитком і розкриттям потенцій особистості. Таким чином, зростає рівень її організації"¹. Аналіз наукової літератури показав, що соціальна зрілість молоді, яка навчається, розглядається через призму трьох її критеріальних характеристик – самовизначення, активності й відповідальності. Так М.П.Лебедик запропонував розглядати соціальну зрілість майбутнього вчителя /старшокласники, які орієнтуються на педагогічну діяльність і студенти педвузу/ як систему взаємозв'язків проявлень у сфері праці,

¹ Якобсон П.М. Психологические компоненты и критерии становления зрелой личности // Психологический журнал, 1981. – Т.2. – №4. – С.141–149. – С.143.

спілкування і пізнання, соціального самовизначення, соціальної активності і соціальної відповідальності особистості.¹ При розробці методики дослідження ми використовували цей підхід.

Зрілість майбутнього вчителя у період його шкільного та інститутського навчання – це певний стан особистості. Стержнковою характеристикою соціальної зрілості майбутнього вчителя є самовизначення його особистості: "самовизначення особистості стосовно її соціальної активності й громадянської зрілості виступає відносно них самостійним функціонально-процесуальним ядром, яке володіє здатністю попереджати реальну поведінку особистості й організувати її поведінку".²

У педагогічному аналізі категорії "соціальна зрілість особистості майбутнього вчителя" єдність усвідомлення навколишнього світу і його оцінки визначаються в кінцевому рахунку практичною перетворюючою діяльністю майбутнього вчителя як активного суб'єкта соціальних процесів. Результати педагогічного впливу можна вивчати за динамікою розвитку окремих якостей особистості: або знання, вміння, або компоненти світогляду – переконання, ідеали, або за моральними якостями – дисциплінованість, ввічливість і т.п., які розглядають як глибинні якості особистості. При цьому особистість формується цілісно і потрібно "бачити" динаміку її цілісної зміни. Тому і виникає зацікавленість пошуків категорій, які характеризують цілісний розвиток особистості.

1 Лебедик Н.П. Роль учебных занятий в становлении социальной зрелости личности // Педагогическое образование, М.: МГПИ, 1991. – №4. – С.118-123.

2 Сафин В.Ф. Психология самоопределения личности: Учеб. пособие /Свердл. пед. ин-т. Свердловск, 1986. –142с. –С.23.

Реальним проявом соціальної зрілості виступає діяльність особистості. Соціальна зрілість є підсумком складного процесу виховання і самовиховання особистості. Соціальна зрілість особистості студента педагогічного інституту на кожному етапі свого розвитку виявляє здатність визначати собі певне співвідношення самовизначення, активності й відповідальності в громадській, науково-дослідній та інших видах діяльності.

Як педагогічне явище, соціальна зрілість виявляється тоді, коли вивчається її розвиток у зв'язку із змістом об'єктивних і суб'єктивних факторів, що обумовлюють його. Практично всі зміни в структурі соціальної зрілості відбуваються у певному порядку в зв'язку із цілеспрямованістю виховання. Тому нас цікавить не розвиток новоутворень у структурі особистості, а залежність їх від системи педагогічних впливів у єдності з факторами соціального середовища, які їх обумовлюють.

При вивченні ефективності системи педагогічних впливів як головного показника цілісного розвитку особистості повинна виступати категорія, яку можна зіставити із загальним впливом соціального середовища у взаємозв'язку з вихованням. Такою категорією і є соціальна зрілість.

Розвиток соціальної зрілості особистості студента педінституту залежить від його соціальної позиції і відповідно від самовизначення, активності й відповідальності, які формуються і реалізуються в різних видах діяльності.

Вивчення соціальної зрілості особистості майбутнього вчителя в сучасних умовах обумовлене, по-перше, пошуком ефективних засобів взаємодії виховання, самовиховання і дій соціального середовища в процесі формування цілісної особистості, що характеризується орієнтацією на загальнолюдські цінності. По-друге, саме соціальна зрі-

лість є тим інтегрованим показником, який дозволяє робити порівняльний аналіз закономірностей цілісного розвитку. Визначення змісту соціальної зрілості особистості студентської молоді дає можливість порівняти ефективність її формування в різних видах навчальних закладів /школа, педінститут/, де нагромаджується різний за своїм потенціалом педагогічний досвід. По-третє, вивчення соціальної зрілості особистості майбутнього вчителя дозволяє вдосконалювати зворотній зв'язок у керівництві педагогічним процесом.

У педагогічному дослідженні недостатньо лише зареєструвати кінцевий результат формування соціальної зрілості майбутнього вчителя. Необхідно встановити, яким чином особистість досягає цього результату і чому та або інша ситуація допомагає чи заважає студенту реалізувати ці якості в науково-дослідній та громадській діяльності.

Для визначення рівнів становлення соціальної зрілості особистості школяра, студента педвузу запропоновано єдину для всіх цих категорій молоді методику діагностики, де на основі вивчення ступеня проявлення кожної з трьох застосованих критеріальних характеристик самовизначення, активності і відповідальності, результати в порівняльному аналізі доцільно подати у вигляді кількісного індексу^I.

Індекс задано аналітичною функцією $I = f(x)$, де I - індекс, x - набір емпіричних індикаторів, f - символ перетворення, якому підлягає набір x при перетворенні в індекс. Індекс як форма узагальнення ряду показників є оціночним нормованим числом.

I Определение индекса мастерства преподавателя вуза: Материалы и методические рекомендации для руководит. и препод. вуза /Лебедик Н.П. /отв. ред./, Мельниченко А.С., Моргун В.Ф., Николаев Н.Н.; Полтавский гос. пед. ин-т им. В.Г. Короленко. - Полтава, 1989. - 104с.

У першому розділі подані критерії соціальної зрілості майбутнього вчителя. Під критерієм розуміється ознака, на основі якої здійснюється оцінка, означення або класифікація будь-чого, стану розвитку особистості та спеціально організованих навчання і виховання. Критерій - це суттєва ознака, на основі якої ми встановлюємо рівень соціальної зрілості студентів експериментальних і контрольних груп.

У педагогічному дослідженні нами виділені кількісні критерії. Це експериментально встановлені інтервали індексів соціального самовизначення, активності й відповідальності, варіанти сполучення яких утворюють конкретну кількість рівнів становлення соціальної зрілості /всього сполучень шість/. Експериментальні значення кожного індексу змінюються від 1 до 5. Ми виділяємо три інтервали числових значень індексу - "високий", "середній", "низький". Межами цих інтервалів характеризуються певний рівень соціальної зрілості особистості майбутнього вчителя, який має і якісне пояснення.

Перший /"високий"/ рівень становлення соціальної зрілості особистості майбутнього вчителя характеризує його, якщо в межі значень "високого інтервалу" потрапляє хоч би одне із значень індексів самовизначення, активності або відповідальності /5,0-4,01/.

Другий /"середній"/ рівень становлення соціальної зрілості особистості характеризує студента педінституту, якщо в межі значень "середнього інтервалу" потрапляє хоч одне із значень індексів самовизначення, активності і відповідальності /4,01 -3,01/.

Третій /"низький"/ рівень становлення соціальної зрілості особистості майбутнього вчителя характеризує його, якщо значення вищезгаданої трійки не потрапляє у жоден із двох інтервалів обумовлених вище /3,0-1,4/.

Розроблені нами критерії мають такий якісний зміст:

соціальне самовизначення:

- бажання одержати спеціальність;
- реалізація потенційних можливостей особистості у громадській і науково-дослідній діяльності;
- проявлення стійкості до тиску з боку групи;
- використання можливостей групи для реалізації своїх ідей;
- адекватне співставлення себе із громадською думкою.

Соціальна активність:

- прагнення до самореалізації;
- бажання приносити користь своєю діяльністю іншим людям;
- прагнення до лідерства;
- бажання активно впливати на життєдіяльність інституту.

Соціальна відповідальність:

- прагнення оволодіти міцними знаннями;
- врахування громадської думки щодо своєї діяльності;
- вболівання за доручену справу.

Розподіл студентів за названими вище трьома рівнями становлення соціальної зрілості особистості дає нам можливість вивчати, з одного боку, причини їх потраплення у підгрупу виділеного рівня, а з другого, визначити причини переходу її з одного на інший рівень.

Розроблена нами методика вивчення соціальної зрілості майбутнього вчителя розкривається змістом трьох логічно взаємозв'язаних ланок:

I. Обчислення індексу соціальної зрілості особистості на основі значення вихідних індексів соціального самовизначення, активності й відповідальності. Виявлення зміни індексу соціальної зрілості. Частотні розподіли.

II. Організація педагогічного впливу або використання спеці-

ально організованого впливу на експериментальну групу.

III. Встановлення залежності, яка дозволяє спостерігати процес формування соціальної зрілості особистості майбутнього вчителя у двох видах діяльності - громадській і науково-дослідній.

У другому розділі - "Шляхи формування соціальної зрілості майбутнього вчителя" - проаналізовано досвід формування соціальної зрілості в педагогічному інституті. Доведено, що участь майбутнього вчителя у громадській та науково-дослідній діяльності є ефективними факторами формування його соціальної зрілості. Подані результати дослідно-експериментальної роботи.

Педагогічний досвід, виступаючи різновидом соціального експерименту, включає в себе: 1/ контроль за станом розвитку особистості учня /студента/ в навчальному колективі, з яким працює педагог; 2/ керівництво педагогічним впливом /стимулом/, який вводить експериментатор з урахуванням впливу інших факторів.

У процесі виконання дослідно-експериментальної роботи були сформовані дві групи студентів - експериментальна і контрольна. Експериментальну групу складали студенти, які беруть участь у громадській діяльності й виконують дипломне дослідження, контрольну - студенти, які до таких видів діяльності не залучені. Під час проведення дослідження застосовувався експеримент "екс пост факто", який передбачає вирівнювання досліджуваних груп студентів. У процесі вирівнювання ми враховували стать, соціальне походження студентів, рік і місце народження, курс навчання.

В процесі виконання дослідження ми мали справу з багатьма студентами, які виконують ті чи інші громадські доручення. Але мають високі показники рівня соціальної зрілості особистості лише ті, хто не просто формально ставиться до доручення, а вбачає у його виконанні спосіб реалізації своїх сил, можливостей, бажань і прагнень

Рівень соціальної зрілості студентів ми фіксували за допомогою числових індексів, що дозволяє проводити порівняльний аналіз їх зміни. Так, числове узагальнене значення індексу соціальної зрілості тих студентів, хто бере участь у громадській діяльності, дорівнює 3,16, а тих, хто не займається громадською діяльністю, - 2,14.

Для встановлення сформованості рівня соціальної зрілості студентів та їх академічної групи ми розглядали не лише формальний зміст їх діяльності, але також і соціальний зміст ролей, які вони виконують, із врахуванням індивідуальних інтересів і взаємин. Якщо участь членів академічної групи у громадській діяльності має соціально значущий характер, то інші члени групи, які до такої участі не залучені, під впливом своїх однокурсників також зорієнтовуються на якісну діяльність у виконанні громадського навантаження. За даними першого діагностичного зрізу, на початку 1989-90 навчального року мали хоч би якийсь стосунок до громадського життя групи, факультету на фізико-математичному факультеті - 34% від загальної кількості студентів, які брали участь у дослідженні, на педагогічному - 27%, іноземних мов - 19% студентів.

Згідно з результатами другого діагностичного зрізу /1992р./ відбулися такі зміни участі студентів інституту в громадській діяльності: фізико-математичний факультет - 53%, педагогічний - 41%, факультет іноземних мов - 33%, тобто зросла загальна кількість студентів залучених до громадської життєдіяльності інституту. За період з 1990 по 1992 рік відбулися значні якісні зміни в індексі соціальної зрілості особистості тих студентів, які цілеспрямовано залучаються до участі у громадській діяльності.

Формування соціальної зрілості здійснюється в усіх сферах життєдіяльності - спілкуванні, навчанні, науково-дослідній та громадській роботі. Особистий внесок студента в життєдіяльність групи

повністю залежить від його громадської позиції. Студенти, які виконують громадське доручення, в більшості випадків використовують активні форми особистої участі - виносять на розгляд групи важливі питання - 67%, намагаються впливати на пасивних до справ групи студентів - 54%, організують колективні заходи у вільний час - 71%.

Рівень соціальної зрілості особистості студентів експериментальних і контрольних груп розділених за фактором участі і не участі в громадській роботі при першому і другому діагностичному зрізі подано за допомогою частотних розподілів даних студентів за індексом соціальної зрілості. Ці матеріали подано в таблиці I.

Таблиця I

Частотний розподіл студентів з вказаними інтервалами індексу соціальної зрілості /ІСЗ/ станом на: I зріз - лютий 1990р., II зріз - лютий 1992р.

Студенти, які беруть участь у громадській діяльності / N = 50 осіб /	I-й зріз	-	-	-	4	13	19	13	1	
	2-й зріз	-	-	-	2	8	25	15	-	
Студенти, які не беруть участі у громадській діяльності / N = 50 осіб /	I-й зріз	-	-	3	16	17	14	-	-	
	2-й зріз	-	-	4	15	18	12	1	-	
Шкала інтервалів ІСЗ		1,0	1,5	2,0	2,5	3,0	3,5	4,0	4,5	5,0

Із таблиці I видно, що одержані дані частотних розподілів соціальної зрілості майбутнього вчителя, який бере участь у громадській діяльності, потрапляють в інтервал 3,5-4,0, а ті студенти, які не беруть такої участі в інтервал, - 3,0-3,5. Це свідчить про статистично значиму різницю в ступені вияву соціальної зрілості студентів названих експериментальних і контрольних вибіркової сукупностей.

Участь студента у громадській діяльності безпосередньо впливає на зростання його соціальної зрілості. Тому, і звичайно, що ті студенти, які не беруть участі у громадській діяльності, характеризуються значно нижчими темпами становлення їх соціальної зрілості. Студенти, які беруть участь у громадській діяльності, мають більш високий рівень соціальної зрілості у порівнянні з тими студентами, які до такої діяльності не залучені. Таким чином, громадська діяльність є ефективним соціально-педагогічним фактором формування соціальної зрілості майбутнього вчителя.

Види діяльності, до яких цілеспрямовано залучаються студенти в процесі вузівської підготовки, по-різному формують соціальну зрілість студентів. Позитивний ефект у розвитку соціальної зрілості особистості спостерігається тоді, коли студенти за допомогою різноманітних форм самоврядування залучаються до активного громадського життя.

В результаті виконання дослідно-експериментальної роботи встановлено, що:

- студенти, які беруть участь у громадській діяльності, характеризуються вищим рівнем соціальної зрілості особистості. Зростання значення індексу відбувається у них значно швидше, ніж у тих студентів, які не беруть участі у громадській діяльності;

- ступінь соціального самовизначення як і соціальної відповідальності студентів-активістів практично близька до ступеня самовизначення і відповідальності тих студентів, які не беруть участі у громадській діяльності;

- соціальна активність значно вища у тих студентів, які беруть участь у громадській діяльності. Тобто соціальне самовизначення і соціальна відповідальність майбутнього вчителя в умовах педагогічного інституту формуються засобами громадської діяльності через

зміст соціальної активності.

Формування соціальної зрілості майбутнього вчителя, який бере участь у громадській діяльності, спирається на його соціальний досвід, який пов'язаний з поліпшенням якості своєї успішності, роботою з учнями за програмою педпрактики, виконанням норм трудових завдань.

Навчання і розвиток особистості студента щодо формування його соціальної зрілості залежить не тільки від здібностей самого студента, його працездатності, наполегливості в оволодінні знаннями. Значну роль тут відіграє характер мікросередовища академічної групи, який позначається на процесах мотиваційної сфери при виробленні ставлення до майбутньої професії, товаришів, викладачів.

Аналізуючи об'єктивні умови розвитку колективів академічних груп, ми враховували відсутність на початковому етапі їх функціонування будь-якого специфічного підбору його членів з боку самих студентів. У кожній академічній групі є студенти, які мають різний рівень соціальної зрілості, соціальне походження і т.п., а це визначає певну стихійність і складність процесу формування соціальної зрілості академічної групи.

Суспільно значущі цілі й завдання, які властиві для академічної групи, реалізуються в певних видах діяльності. Ці види бувають як специфічними, так і не-специфічними для тієї соціальної ролі, яку виконують студентські академічні групи. Специфічними видами діяльності академічної групи педагогічного інституту є: навчально-пізнавальна, науково-дослідна діяльність, а також участь у громадській роботі. До неспецифічних видів діяльності ми відносимо участь студента у спортивних заходах, роботу по виконанню трудових завдань, відпочинок. Академічна група, яка має високий рівень соціальної зрілості, характеризується тим, що в ній має переваги громадська мета, активно реалізується підготовка й орієнтація на співпрацю.

Лише у студентів педагогічних інститутів і вчителів спостерігається сильна кореляційна залежність між рівнем соціальної зрілості й педагогічної майстерності особистості. У школярів, які обрали професію вчителя, і курсантів військових училищ ця залежність не спостерігається. Це означає, що соціальна зрілість майбутнього вчителя включає у себе зміст педагогічної майстерності і цим самим його особистість відрізняється від особистості студентів інших видів навчальних закладів.

Порівнюючи значення індексів соціальної зрілості майбутнього вчителя, бачимо, що значно вищий показник соціальної зрілості мають ті студенти, які беруть участь у виконанні дипломних досліджень. Ці студенти вже у початковий момент проведеного нами дослідження /результати діагностичного зрізу 1989/90 н.р./ мали значно вищий рівень соціальної зрілості порівняно з тими, хто не думав про виконання дипломної роботи. Так, числове узагальнене значення індексу соціальної зрілості для перших становить 3,15, а для інших - 2,87. Для студентів, які займаються дипломними дослідженнями, значення індексу соціальної зрілості потрапляє в інтервал 3,5 - 4,0, а у не дипломників визначається інтервалом 3,0 - 3,5. Ці результати свідчать про суттєву і статистично значиму різницю в ступені виявлення соціальної зрілості двох вибірових сукупностей.

Особливістю розвитку сучасної середньої школи є той факт, що праця вчителя повинна мати дослідницький, науково обґрунтований характер. Отже, завдання формування соціальної зрілості майбутнього вчителя зумовлює специфіку залучення студентів педвузу до наукової творчості, яка необхідна для розвитку педагогічних інтересів і здібностей, сприяє оволодінню майбутніми вчителями дослідницькими знаннями і навичками творчої праці.

Науково-дослідна діяльність студента педвузу обов'язково

передбачає його участь у дослідженні тієї чи іншої педагогічної проблеми, спостереження конкретної педагогічної ситуації, вивчення розвитку особистості вихованця. Учитель сьогодні - це людина, яка не лише активно впроваджує досягнення педагогічної науки в практику, але яка й сама володіє методами науково-педагогічних досліджень, постійно здійснює пошукову діяльність.

Професіоналізм майбутнього вчителя сьогодні повинен виявлятися головним чином у тому, що він здобуває знання про те, як навчати і виховувати, тобто в тому, як переводити учня з одного стану в інший, із нижчого рівня його розвитку на вищий, тобто як найбільш швидкими й економічними шляхами реалізовувати завдання формування соціальної зрілості особистості учнів. Основною функцією майбутнього вчителя, в якій найповніше реалізується його професіоналізм, є функція керівника, організатора-дослідника. Ця вимога диктується тим, що вчитель трансформує державні завдання, які поставлені перед школою, в педагогічні.

У цьому дослідженні вивчалася соціальна зрілість тих студентів, які виконували дипломні дослідження з педагогіки, психології та методики викладання одного з предметів шкільного навчання.

Для порівняльного аналізу одержаних даних двох діагностичних зрізів використовуємо частотні розподіли соціальної зрілості студентів, які подані в таблиці 2.

Порівнюючи частотні розподіли соціальної зрілості майбутнього вчителя, для характеристики даних вибіркових сукупностей помітно, що спостерігається різниця в інтервальних значеннях індексів соціальної зрілості. Для зрізу 1989/90 н.р. значення індексу соціальної зрілості студентів-дипломників визначається числовим інтервалом 3,0-3,5, а за даними діагностичного зрізу 1992 р. - 3,5-4,0.

Таблиця 2

Частотний розподіл студентів з вказаними інтервалами індексу соціальної зрілості /ІСЗ/ станом на: I зріз-лютий 1990 р., II зріз-лютий 1992 р.

Студенти, які виконують дипломні дослідження / N = 32особи/	I-й зріз	-	I	2	5	16	7	I	-	
	2-й зріз	-	-	-	-	6	17	9	-	
Студенти, які не виконують дипломних досліджень / N = 32особи/	I-й зріз	-	-	3	12	15	2	-	-	
	2-й зріз	-	-	I	7	16	7	I	-	
Шкала інтервалів ІСЗ		1,0	1,5	2,0	2,5	3,0	3,5	4,0	4,5	5,0

Значення індексу соціальної зрілості студентів, які не виконують дипломних досліджень, для обох зрізів характеризується однаковими числовими інтервалами.

Участь студента в науково-дослідній роботі є важливою складовою його пізнавальної діяльності. Вона сприяє розвитку творчого мислення, виховує потреби і вміння застосовувати теоретичні знання в процесі навчання. Все це приводить до поліпшення якості успішності тих студентів, які виконують дипломні роботи. Зміст видів діяльності, в які включені студенти у процесі навчання у вузі, свідчить про те, що успіхи студентів-дипломників корелюються із змістом навчально-педагогічної діяльності, а студентів, які не виконують дипломних досліджень, із участю у праці й громадській роботі.

Студенти, які виконують дипломні дослідження, мають значно вищий рівень соціального самовизначення й активності. З позиції теоретичного узагальнення це обумовлено більшою розвиненістю соціального самовизначення. У рамках дослідно-експериментальної роботи зростання соціальної активності студентів-дипломників

пояснюється спеціально організованою діяльністю викладачів, взаємодія яких із студентами цілеспрямовано стимулює соціальну активність решти студентів академічної групи.

У студентів, які виконують і не виконують дипломні дослідження, соціальна відповідальність виявляється майже в однаковій мірі. Це значить, що дана складова соціальної зрілості ще не вступила у логічну залежність із формуючими новоутвореннями - соціальною активністю і соціальним самовизначенням. Успіхи у формуванні соціальної зрілості майбутнього вчителя, який бере участь у науково-дослідній діяльності, ефективно реалізуються у таких видах діяльності, як: поліпшення якості своєї успішності, робота з учнями за програмою педпрактики, виконання дослідження під контролем викладача.

У висновках дисертації показані результати теоретичного аналізу і дослідно-експериментальної роботи.

На основі аналізу множини означень поняття "соціальна зрілість особистості" встановлено, що під соціальною зрілістю особистості майбутнього вчителя слід розуміти певний ступінь розвитку його особистості, який сприяє творчому освоєнню різних видів культури, а також створює можливість найефективніше приносити користь, тим хто його оточує своєю участю у науково-дослідній та громадській діяльності.

Розроблені критерії оцінювання рівня розвитку соціальної зрілості майбутнього вчителя у громадській та науково-дослідній діяльності дозволяють одержувати дані, які характеризують рівень сформованості соціальної зрілості його особистості.

Результати дослідження підтвердили висунуту гіпотезу про те, що ефективність формування соціальної зрілості особистості майбутнього вчителя спостерігається внаслідок участі студентів педінсти-

туту в активній громадській діяльності, яка поєднана з реалізацією цілей академічної групи, а їх участь у науково-дослідній діяльності передбачає виконання дипломної роботи, а також якщо зростає рівень соціальної зрілості академічної групи, членом якої є студент.

Результати дослідно-експериментальної роботи показали, що студенти, які беруть участь у громадській та науково-дослідній діяльності досягають вищого рівня соціальної зрілості порівняно з тими студентами, які такою діяльністю не займаються; зростання рівня соціальної зрілості студентів експериментальних груп впливає на підвищення соціальної зрілості академічної групи, членами якої вони є; інтенсивність зростання соціальної зрілості майбутнього вчителя у названих видах діяльності залежить від соціального досвіду, який формується в процесі навчання і виховання.

У педагогічному експерименті апробовані конкретні рекомендації щодо формування соціальної зрілості студентів у громадській та науково-дослідній діяльності. Для їх реалізації необхідно:

1/ активно залучати студентів педагогічного інституту до участі в реалізації студентського самоврядування, яке є ефективним засобом формування соціальної позиції студента, а на її основі і соціальної зрілості;

2/ впроваджувати у практику діяльності педагогічних інститутів ідею цілеспрямованої системи формування у студентів усіх курсів здатності до самостійного поліпшення якості своєї успішності /виконання курсових, дипломних робіт, участь у науково-практичних семінарах і т.п./, використовуючи можливості здобутого досвіду в навчально-виховній діяльності;

3/ організувати навчальний процес у педінституті так, щоб він сприяв цілеспрямованому формуванню соціальної зрілості майбутнього вчителя у розвитку науково-дослідної діяльності як складової

частини навчально-виховного процесу. За такої умови індивідуальне навчання, самоосвіта, спеціалізація у підготовці педагога-дослідника спрямована на зростання рівня соціальної зрілості майбутнього вчителя;

4/ здійснювати переорієнтацію діяльності педагогічних інститутів у напрямку формування соціальної зрілості студентів так, щоб безперервна педагогічна практика ґрунтувалася на основі програма та організації науково-дослідної діяльності студентів, починаючи з першого курсу навчання.

Впровадження у практику роботи педвузу результатів дослідження щодо підготовки соціально зрілого майбутнього вчителя далеко не вичерпує проблему, яка, безумовно, вимагає дальшого наукового осмислення.

Перспективу розвитку теми нашого дослідження ми вбачаємо у використанні соціальної зрілості як засобу інтенсифікації процесу фахової підготовки, формуванні педагогічної майстерності студентів педінституту та ін.

Основний зміст дисертації розкритий у таких публікаціях:

1. Некоторые аспекты пространства существования и условий рождения личности // Актуальные проблемы перестройки и совершенствования учебно-воспитательного процесса в педвузе и общеобразовательной школе. Тез. научно-практической конференции, 1990. - Кировоград. - С.31-33.

2. Про формування соціальної зрілості особистості юнаків і дівчат в навчально-виховному процесі педвузу // Анотація докторських та кандидатських дисертацій професорсько-викладацького складу інституту, 1991. - Кировоград. - С.25-27.

3. До питання про історичний аспект розвитку поняття "соціально активність особистості" // Історичні дослідження. 36. статей, 1991. - Київ, КДУ ім.Т.Г.Шевченка. - С.118-128.

4. До питання про особливості формування соціального самовизначення студентів педвузу в залежності від статі//Пріоритетні проблеми навчально-виховного процесу вищої та середньої школи. Тез.науково-практичної конференції молодих вчених,1991.-Кіровоград.-С.128-131.

5. Громадська діяльність - умова формування соціальної зрілості особистості майбутнього вчителя// Психолого-педагогічні основи формування творчої особистості педагога сновлоної національної школи. Тез.міжвузівської науково-теоретичної конференції, 1992.-Умань.-С.116-118.

... процесу... установа... 1991... 1991-1991, 0-1991

... 1991-1991, 0-1991

... 1991-1991, 0-1991

... 1991-1991, 0-1991

... 1. Невідома... 1991-1991, 0-1991

... 2. Про формування... 1991-1991, 0-1991

... 3. До питання про історичний аспект... 1991-1991, 0-1991

465617

AB 27.572